

27 Οκτωβρίου 2016

Ακινάτης και Αριστοτέλης: ποια η σχέση τους; (Αγγελική Αναγνώστου, MSc Φιλοσοφίας)

/ [Πεμπουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Θωμάς Ακινάτης (1225-1274)

Όπως επισημαίνει ο Τζαβάρας, ο Αριστοτέλης στα βιβλία του Ζ και Θ του έργου του *Μετά τα φυσικά*^[1] τονίζει το «πανάρχαιο, επίκαιρο και αδιάκοπο, δηλαδή ανεξάντλητο χαρακτήρα του ερωτήματος καθώς και το αναπόφευκτο αδιέξοδο, στο οποίο οδηγείται εξακολουθητικά. Κυρίως όμως ενδιαφέρεται για την άμεση σχέση που υφίσταται ανάμεσα στο ερώτημα περί του όντος και περί της ουσίας». ^[2] Όπως υποστηρίζει ο Etienne Gilson, η φιλοσοφική σκέψη του Ακινάτη επάνω στη «φύση του όντος», «συνδέεται με τον αριστοτελικό ορισμό της μεταφυσικής ως επιστήμης του όντος στο μέτρο που είναι ον». ^[3]

Η αριστοτελική μεταφυσική αναπτύχθηκε σε στενή σχέση με την έννοια του πρώτου ακίνητου κινούντος.^[4] Εν αντιθέσει προς αυτή, ο Παρμενίδης και γενικότερα οι Ελεάτες, παρατηρούσαν και παράλληλα μελετούσαν τον κόσμο στατικά ως Είναι.^[5] Αυτό βέβαια είναι κάτι το οποίο ενισχύεται και από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στα *Μετά τα Φυσικά* του, όπου ο Παρμενίδης αντιλαμβανόταν τον

κόσμο ως μεταβλητό.[6] Ο Αριστοτέλης, αν και συμμεριζόταν έως κάποιον βαθμό τη σκέψη του Παρμενίδη και του Πλάτωνα σχετικά με τη σταθερότητα που πρέπει να υπάρχει στο γνωστικό αντικείμενο, εντούτοις του ήταν αδιανόητο να δεχτεί τον αποκλεισμό της φύσης από το πεδίο της έρευνας και κατά προέκταση από το πεδίο της κατάκτησης της γνώσης.[7]

Όπως παρατηρεί ο σημαντικός μελετητής της δυτικής μεσαιωνικής φιλοσοφίας Etienne Gilson, οι σχολαστικοί φιλόσοφοι, ο Duns Scotus και ο Θωμάς Ακινάτης, δεν ξεκινούν από το ερώτημα για το είναι, όπως ξεκίνησε τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Πλάτων. Εκείνο το οποίο τους απασχολεί κατά κόρον, είναι το πρόβλημα της ύπαρξης καθαυτής. Το σημείο εκκίνησής τους είναι ο Θεός και καθ' όλη την πορεία της φιλοσοφικής τους σκέψης προσπαθούν να φτάσουν συμπερασματικά στην απόδειξη της ύπαρξής του η οποία συνδέεται απόλυτα με την με την «αιτία του είναι».[8]

Στην ακινάτεια φιλοσοφία υπάρχει μια ολόκληρη κλίμακα όντων. Πρόκειται κατά κάποιον τρόπο για έναν κώνο, ο οποίος στη βάση του αποτελείται από την ουσία, την ύλη, την καθαρή δυνατότητα δηλαδή, στην κορυφή του βρίσκεται το «*ipsum esse*», ο Θεός[9]. Ο Ακινάτης προχωρά στην διάκριση μεταξύ ουσίας και ύπαρξης. Η ύπαρξη μπορεί να είναι μέσα στην ουσία.

Το μόνο ον που υπάρχει εκ φύσεως στην ακινάτεια φιλοσοφία, είναι ο Θεός.[10] Ο Θεός, βρίσκεται στην κορυφή της ακινάτειας πυραμίδας, ως πλήρες Είναι, λόγω της θεϊκής του τελειότητας (Divine Perfection)[11] και ως καθαρή ενέργεια (*actus purus*)[12], καθαρό και απόλυτο υπάρχουν. Όλα τα υπόλοιπα όντα είναι αυστηρώς ιεραρχικά τοποθετημένα από την κορυφή του κώνου έως και την βάση του, ανάλογα με τον βαθμό και την ποσότητα του «καθαρού υπάρχουν» δηλαδή μορφής ή είδους ή «ενέργεια είναι», πού μπορεί να πραγματώσει το καθένα. Όσο περισσότερο «ενεργεία» είναι το ον τόσο πιο ψηλά βρίσκεται στην κλίμακα. Επομένως όπως παρατηρεί ο Gilson, για τον Ακινάτη η «ουσία» κάθε συγκεκριμένου δημιουργημένου πλάσματος έγκειται ακριβώς στο ότι δεν είναι το απόλυτα πραγματοποιημένο ενεργεία Είναι, δηλαδή ο Θεός».[13]

Στην ακινάτεια οντολογία συνοψίζεται με έναν ιδιόμορφο τρόπο η αριστοτελική παράδοση μαζί με πλατωνικά στοιχεία. Σύμφωνα με τον Gilson, ο Ακινάτης «δεν παραμορφώνει επ' ουδενί την φιλοσοφία του Αριστοτέλη σχετικά με το αντικείμενο της μεταφυσικής καθώς για εκείνον παραμένει η πρώτη φιλοσοφία που έχει σαν αντικείμενο το ον ως ον».[14] Ο Jonathan Barnes, υποστηρίζει ότι «η Θεολογία και αντίστοιχα η διδασκαλία της ουσίας ανήκουν σε διαφορετικές επιστήμες. Ωστόσο, αν δεχτούμε τη θεολογία ως μία τεχνική του Αριστοτέλη έτσι όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από το Ζ και Η βιβλίο των Φυσικών, όπου το

Πρώτον κινούν αποτελεί τη συνθήκη δυνατότητας της αιωνιότητας του κόσμου καθώς και της αιωνιότητας των φυσικών κινήσεων, έχοντας εν προκειμένω έναν ρόλο ρυθμιστικό, τότε είναι δυνατό να στηριχτεί μια σχέση με τη Φυσική, με την Επιστημολογία και την Οντολογία».[15] Εκεί όπου ο Αριστοτέλης ταυτίζει τα νοήματα φύσις-ουσία (1015a, 12-14).

[1] Ο Αριστοτέλης στο συγκεκριμένο έργο του ξεκινά θέτοντας το ερώτημα «τί ἐστὶ τὸ ὄν» και στη συνέχεια αναλύει το ὄν καθαυτό αναζητώντας συγκεκριμένους επιστημονικούς ορισμούς: Βλ. Αριστοτέλης, *Μετά τα φυσικά*, Βιβλίο Ζ, 1028b, 3-7: «Καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτό ἐστι τίς ἢ οὐσία (τοῦτο γὰρ οἱ μὲν ἐν εἶναί φασιν οἱ δὲ πλείω ἢ ἓν, καὶ οἱ μὲν πεπερασμένα οἱ δὲ ἄπειρα), διὸ καὶ ἡμῖν καὶ μάλιστα καὶ πρῶτον καὶ μόνον ὡς εἰπεῖν περὶ τοῦ οὕτως ὄντος θεωρητέον τί ἐστίν».

[2] Θωμάς Ακινάτης, *ό.π.*, σ. 11.

[3] Ετιέν Ζιλσόν, *Το ὄν και η οὐσία*, μτφρ. Σαμαρτζής Θάνος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο Κρήτης 2009, σ. 193.

[4] *Ό.π.*, σ. 194.

[5] William Keith Chambers Guthrie, *Οι Έλληνες Φιλόσοφοι: Από το Θαλή ως τον Αριστοτέλη*, μτφρ. Α.Σακελλαρίου, Εκδόσεις Δ. Παπαδήμας, Αθήνα 2001, σ. 53. Όπως επισημαίνει ο Guthrie, «για τον Παρμενίδα η κίνηση δεν ήταν δυνατή και τη σύνολη πραγματικότητα αποτελούσε μία και μόνη, ακίνητη και αμετάβλητη οὐσία».

[6] Μετά τα φυσικά, Βιβλίο Α, 986b, 29-34: «Παρμενίδης δε μάλλον βλέπων εοικέ που λέγειν: παρά γαρ το ον το μη ον ουθέν αξιών είναι, εξ ανάγκης εν οίεται είναι, το ον, και άλλο ουθέν 'περί ου σαφέστερον εν τοις περί φύσεως ειρήκαμεν, αναγκαζόμενος δ' ακολουθείν τοις φαινομένοις, και το εν μεν κατά τον λόγον πλείω δε κατά την αίσθησιν υπολαμβάνων είναι, δύο τας αιτίας και δύο τας αρχάς πάλιν τίθησι, θερμόν και ψυχρόν, οίον πυρ και γην λέγων». Βλ. Παρμενίδης, Περί Φύσεως, Απόσπασμα 16: «ως γαρ εκάστοτ' έχει κράσιν μελέων πολυκάμπτων, τως νόος ανθρώποισι παρίσταται: το γαρ αυτό έστιν όπερ φρονέει, μελέων φύσις ανθρώποισιν και πάσιν και παντί: το γαρ πλέον εστί νόημα». Βλ. επιπρόσθετα: Αριστοτέλης, Μετά τα φυσικά, Βιβλίο Γ, 1009b, 22-26 & 1010b, 1-4: «τα δ' όντα υπέλαβον είναι τα αισθητά μόνον: εν δε τούτοις πολλή η του αορίστου φύσις ενυπάρχει και η του όντος ούτως ώσπερ είπομεν». Στα σημεία αυτά του κειμένου του ο Σταγειρίτης φιλόσοφος παραθέτει την παρμενίδεια σκέψη περί μεταβλητού του κόσμου.

[7] Μετά τα φυσικά, Βιβλίο Γ, 1010a, 17-1010b, 30: «το τε γαρ αποβάλλον έχει τι του αποβαλλομένου, και του γιγνομένου ήδη ανάγκη τι είναι, όλως τε ει φθείρεται, υπάρξει τι ον, και ει γίγνεται, εξ ου γίγνεται και υφ' ου γεννάται αναγκαίον είναι, και τούτο μη ιέναι εις άπειρον. αλλά ταύτα παρέντες εκείνα λέγωμεν, ότι ου ταυτό εστι το μεταβάλλειν κατά το ποσόν και κατά το ποιόν: κατά μεν ουν το ποσόν έστω μη μένον, αλλά κατά το είδος άπαντα γινώσκομεν. [...] έτι δε δήλον ότι και προς τούτους ταυτά τοις πάλαι λεχθείσιν ερούμεν: ότι γαρ έστιν ακίνητός τις φύσις δεικτέον αυτοίς και πειστέον αυτούς. καίτοι γε συμβαίνει τοις άμα φάσκουσιν είναι και μη είναι ηρεμείν μάλλον φάναι πάντα η κινείσθαι: ου γαρ έστιν εις ο τι μεταβαλεί: άπαντα γαρ υπάρχει πάσιν. περι δε της αληθείας, ως ου παν το φαινόμενον αληθές, πρώτον μεν ότι ουδ' η αίσθησις ψευδής του γε ιδίου εστί, αλλ' η φαντασία ου ταυτόν τη αισθήσει. είτ' άξιον θαυμάσαι ει τούτ' απορούσι, πότερον τηλικαυτά εστι τα μεγέθη και τα χρώματα τοιαύτα οία τοις άπωθεν φαίνεται η οία τοις εγγύθεν [...] ώσπερ και Πλάτων λέγει, ου δήπου ομοίως κυρία η του ιατρού δόξα και η του αγνοούντος, οίον περι του μέλλοντος έσεσθαι υγιούς η μη μέλλοντος. έτι δε επ' αυτών των αισθήσεων ουχ ομοίως κυρία η του αλλοτρίου και ιδίου η του πλησίον και του αυτής, αλλά περι μεν χρώματος όψις, ου γεύσις, περι δε χυμού γεύσις, ουκ όψις: ων εκάστη εν τω αυτώ χρόνω περι το αυτό ουδέποτε φησιν άμα ούτω και ουχ ούτως έχειν. αλλ' ουδέ εν ετέρω χρόνω περι γε το πάθος ημφισβήτησεν, αλλά περι το ω συμβέβηκε το πάθος [...] ώσπερ και ουσίαν μη είναι μηθενός, ούτω μηδ' εξ ανάγκης μηθέν: το γαρ αναγκαίον ουκ ενδέχεται άλλως και άλλως έχειν, ώστ' ει τι έστιν εξ ανάγκης, ουχ έξει ούτω τε και ουχ ούτως».

[8] Étienne Gilson, *Le Thomisme. Introduction à la philosophie de saint Thomas d'Aquin*, Paris, Vrin, 1989, σ. 176.

[9] Rudi Te Velde, *Aquinas on God: The 'Divine Science' of the Summa Theologiae*, Ashgate Publishing, Ltd., Great Britain 2006, σ. 81, Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, q. 7-11.

[10] Ετιέν Ζιλσόν, *Το ον και η ουσία*, ό.π., σ. 213.

[11] Thomas Aquinas, *Contra Gentiles*, Βιβλ. 1, Κεφ. 25:

[12] Rudi Te Velde, *Participation and Substantiality in Thomas Aquinas*, BRILL, Leiden New York Köln 1995, σσ. 215-216.

[13] Étienne Gilson, *Le Thomisme. Introduction à la philosophie de saint Thomas d'Aquin*, ό.π.

[14] Ο Ακινάτης «κάνει λόγο για μια πρώτη φιλοσοφία που υπάγεται πλήρως στην γνώση του Θεού, η οποία αποτελεί και τον τελικό σκοπό της». Βλ. Ετιέν Ζιλσόν, *Το ον και η ουσία*, ό.π., σ. 200.

[15] Jonathan Barnes, *Metaphysics*, στο: Jonathan Barnes (Ed.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge University Press, UK 1995, σσ. 66-108.

Το παρόν κείμενο είναι το δεύτερο μέρος της εργασίας της Αγγελικής Αναγνώστου, MSc Φιλοσοφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με τίτλο “Φιλοσοφία των μέσων χρόνων και της αναγέννησης”

Στην εν λόγω εργασία, θα επιχειρηθεί μια προσπάθεια ώστε να αναδειχθούν οι βασικές επιχειρηματολογίες δύο σημαντικών φιλοσόφων του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, γύρω από το οντολογικό ζήτημα των εννοιών του όντος και της ουσίας. Από τη μία πλευρά θα αναδειχθούν οι βασικές αρχές της οντολογίας του Ακινάτη μέσα από το έργο του *De ente et essentia* και από την άλλη θα αναφερθούν οι βασικές αρχές της ουμανιστικής σκέψης του Pico della Mirandola (επάνω στο οντολογικό πάντα ζήτημα) όπως αυτές διατυπώνονται στο έργο του *De Ente et Uno*.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, θα εξεταστεί η σχέση φιλοσοφίας και θεολογίας την περίοδο του Μεσαίωνα, καθώς και οι ο ρόλος των Αράβων φιλοσόφων στην μετάφραση των αριστοτελικών και πλατωνικών έργων. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα δοθούν οι βασικές αρχές τόσο της ακινάτειας φιλοσοφίας, όσο και της αναγεννησιακής φιλοσοφίας του Pico, επάνω στο ζήτημα της σχέσης Ενός και Είναι, όπως ακριβώς παρουσιάζονται στα εν λόγω έργα τους. Σε ένα τρίτο και τελευταίο επίπεδο, θα δοθούν οι βασικές γραμμές της σκέψης των δύο φιλοσόφων και θα αναδειχθούν τα βασικά συμπεράσματα σχετικά με την οντολογία τους.